

MUSA KÂZİM BEY'İN (1858–1919) TÜRK EĞİTİM TARİHİNDEKİ YERİ VE ÖĞRETMENLİK MESLEĞİNE İLİŞKİN GÖRÜŞLERİ

Mustafa ŞANAL¹

ÖZET

1858 yılında doğan Musa Kâzım Bey, 1887 yılında Galatasaray Lisesi'nin Fransızca öğretim yapan bölümünden mezun olmuş, Kastamonu İdadisi'nde öğretmenlik yapmış, daha sonra 1899 yılında Ankara'ya gelerek Ankara İdadisi'ne Pertev Bey'den sonra okulun ikinci müdürü aynı zamanda da Fransızca öğretmeni olarak atanmıştır. Musa Kâzım Bey, Ankara İdadisi'nin müdürlüğünü yaparken Ankara Darülmualimîni'nde (Öğretmen Okulu) meslek dersleri öğretmenliği görevinde de bulunmuştur. İşte Ankara Darülmualimîni'nde meslek dersleri öğretmeni olarak vermiş olduğu dersleri 1894 (1310) yılında ilk cildini, 1897 (1313) yılında da ikinci cildini yayımladığı “*Rehber-i Tedris ve Terbiye*” adlı eserinde bir araya getirme başarısını göstermiştir. Bu çalışma; ağırlıklı Musa Kâzım Bey'in 1894 ve 1897 yıllarında kaleme almış olduğu bu iki ciltlik eserinde öğretmenlik mesleğine ilişkin bakış açısının ne olduğu ve öğretmenlik mesleğine ilişkin temel görüşlerinin neler olduğunu tespit etmeye yönelik bir çalışma özelliği taşımaktadır.

Anahtar Kelimeler: Musa Kâzım Bey, Türk Eğitim Tarihi, Pedagoji, Öğretmenlik Mesleği,

MUSA KAZIM BEG'S VIEWS ABOUT PROFESSION OF TEACHING AND HIS IMPORTANCE FOR TURKISH EDUCATION HISTORY

ABSTRACT

Musa Kâzım Beg was born in 1858, graduated from French department of Galatasaray High School in 1887 and taught in Kastamonu High School. In 1899, he came to Ankara and was assigned to French teacher and at the same time he was the second principle of Ankara High School after Pertev Beg. While he was the principle of Ankara High School, he gave lectures of teaching in Ankara Teacher Training College. He gathered his lectures in his monument “*Rehber-i Tedris ve Terbiye*”. He managed to publish first volume in 1894 and second volume in 1897. This work is mostly about his views about profession of teaching and his basic approaches about the occupation. Musa Kazım Beg in this two volumes work presents the required occupational courses in this term and in addition the work reflects the pedagogical understanding of the term. By these characteristics, the work set light to today's academicians

Key Words: Musa Kâzım Beg, Turkish Education History, teaching profession, Pedagogy

¹ Doç. Dr., Erciyes Üniversitesi Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Bölümü Öğretim Üyesi, Kayseri, sanalm@erciyes.edu.tr

GİRİŞ

Eğitim sistemlerinin temel amacı o ülkenin nitelikli insan gücünü yetiştirmek ve yurttaşlarına vatandaşlık eğitimi vermektir. Bunu gerçekleştirebilmek için her eğitim sistemi yetiştireceği insan modelini, sahip olduğu eğitim felsefesi ve insan gücü politikası ışığında saptayarak eğitim etkinliklerini bu amaca göre düzenlemektedir(Karagözoğlu, 2003: 10–12;Çelikten-Şanal-Yeni, 2005:208). Bu amacın gerçekleştirilmesinde hiç kuşkusuz en önemli görev öğretmenlere düşmektedir.

Öğretmenlik, insanlık tarihinin en eski mesleklerinden birisidir. En ilkel toplumlarda bile bazı insanlar sosyal, ekonomik ve kültürel yaşamın sürüp gitmesini sağlayacak bilgi, beceri, tutum ve değerleri genç kuşaklara aktarmayı kendilerine iş edinmişlerdir. Ancak öğretmenliğin profesyonel bir meslek haline gelmesi Fransız devriminden sonra olmuştur. Fransız devrimi ile birlikte dini ve monarşiye özgü değerleri gelecek kuşaklara aktarmakla yükümlü ve çoğunluğu aynı zamanda din adamı ve din öğrenimi görmüş öğretmenlerin yeni düzenin laik ve cumhuriyetçi bireyleri yetiştiremeyeceği düşünülmüş, bu amaçla da Fransa’da dünyanın ilk öğretmen yetiştiren kurumları açılmıştır(Öztürk, 2001:223–224).

Osmanlı İmparatorluğu’nda Tanzimat döneminin yenileşme girişimleri arasında 16 Mart 1848 tarihinde bir öğretmen okulu açılıncaya kadar yalnızca öğretmen yetiştiren bir kurum bulunmamaktaydı. Öğretici statüsündeki kişiler çoğunlukla genel bir öğretim kurumu olan medreselerden yetişiyorlar, ya da kendi kendini otodidakt olarak yetiştirmiş kişiler arasından atanıyorlardı. Öğretici statüsündeki kişilere genel bir terimle “hoca” adı denilmekteydi(Akyüz, 1982: 41).

Tanzimat ile birlikte durgun Osmanlı toplumu ve kurumlarında başlatılan yenileşme hareketleri, kuşkusuz “*öğretmen yetiştirme*” ve “*öğretmen*” anlayışında da yeni görüşlerin ve uygulamaların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu dönemde eğitimin bir bilim olarak kabul edilmesi üzerine, dönemin aydın ve eğitimcileri öğretim yöntemleri, okuma-yazma öğretimi, yeni öğretim yöntemlerinin uygulanmasının istenilmesi gibi sorunların üzerinde durmaya başlamış, kitabî ve takrirî öğretimi eleştirmiş, ezbere dayalı öğretimin terk edilerek dayanın öğretimde yerinin olmadığı görüşünü benimsemiş, bireysel öğretimden sınıf ve şube sistemine geçilmesini istemiş, okuma-yazma öğretimine aynı oranda önem verilmesini arzulamışlardır. Bu tür istek ve talepler neticesinde bilhassa öğretmen yetiştiren kurumların programlarına “*öğretmenlik meslek bilgisi dersleri*” girmiş(Şanal, 2003a:53–57) ve öğretmenlik mesleği, alanında uzman olan kişilerin yapabileceği meslek türü olarak düşünölmeye başlanmıştır. Böylece bu görüşlerin de tesiri ile Tanzimat döneminin yenileşme hareketleri içinde yeni okullar açılması ve yeni öğretmen tipi yetiştirilmesi ihtiyacı doğmuştur(Şanal, 2003b). Neticede 16 Mart 1848’de yalnızca öğretmen yetiştiren bir meslek okulu açılmış, bu okuldan ve hemen sonra açılan benzerlerinden “muallim” denen öğretmenler yetiştirilmiştir. İşte bu çalışmada Tanzimat dönemi ile birlikte başlayan batılılaşma teşebbüsleri sonucunda açılan öğretmen okullarında öğretmenlik, Ankara İdadisi’nde müdürlük, Adana Maarif Müdürlüğü, Kozan Mutasarrıflığı görevlerinde bulunmuş olan Musa Kâzım Bey’in öğretmenlik mesleğine ilişkin görüşlerine ağırlıklı olarak “*Rehber-i Tedris ve Terbiye*” adıyla 1894 ve 1897 yıllarında iki cilt olarak yazdığı ve Ankara Öğretmen Okulu’nda ders kitabı olarak okuttuğu kitaptan yararlanılarak yer verilmeye çalışılmıştır. Bu amaç doğrultusunda çalışma şu üç temel başlık üzerine temellendirilmiştir:

- a-Musa Kâzım Bey’in yaşamı,
- b-Musa Kâzım Bey’in Türk eğitim tarihindeki yeri,
- c-Musa Kâzım Bey’in öğretmenlik mesleğine ilişkin görüşleri.

A-Musa Kâzım Bey'in Yaşamı

1858 yılında doğan Musa Kâzım Bey, 1887 yılında Galatasaray Lisesi'nin Fransızca öğretim yapan bölümünden mezun olmuştur. Kastamonu İdadisi'nde öğretmenlik görevinde bulunmuş, daha sonra 1899 yılında Ankara'ya gelerek Ankara İdadisi'ne Pertev Bey'den sonra okulun ikinci müdürü aynı zamanda da Fransızca öğretmeni olarak atanmıştır. Musa Kâzım Bey, Ankara İdadisi'nin müdürlüğünü yaparken Ankara Darülmüallimîni'nde (Öğretmen Okulu) meslek dersleri öğretmenliği görevinde de bulunmuştur. İşte Ankara Darülmüallimîni'nde meslek dersleri öğretmeni olarak vermiş olduğu dersleri 1894 (1310) yılında ilk cildini, 1897 (1313) yılında da ikinci cildini yayımladığı “*Rehber-i Tedris ve Terbiye*” adlı eserinde bir araya getirme başarısını göstermiştir. Musa Kâzım Bey, Ankara'daki görevlerinden sonra Adana Maarif Müdürlüğü'ne atanmış, son olarak da Kozan Mutasarrıflığı görevlerinde bulunmuştur. 1911 (1327) yılında “*Hükemâ-ı Cihan ve Tâlim ve Terbiye Tarihi*” adlı 160 sayfalık bir eser kaleme alan Musa Kâzım Bey, 1919 yılında ölmüştür(Binbaşıoğlu, 2009:232;Gündüzalp, Tarihsiz:16).

B-Musa Kâzım Bey'in Türk Eğitim Tarihindeki Yeri

1-Musa Kâzım Bey, Ankara İdadisi'nde müdürlük görevinde bulunmuştur. Ankara İdadisi'nin ilk müdürü olan Pertev Bey'in altı ay kadar müdürlük görevini yapıp bu görevden ayrılmasından sonra (Yücel,1938:505; Binbaşıoğlu,2005: 30) Musa Kâzım Bey okulun hem müdürlüğüne hem de Fransızca dersi öğretmenliğine atanmıştır(Binbaşıoğlu, 2009:232). Aynı zamanda Ankara Darülmüallimîni'nde meslek dersleri öğretmenliği görevinde de bulunmak suretiyle teorik alandaki bilgilerini pratikte de uygulama imkânı bulmuş eğitimcimizden birisi olma özelliği göstermiştir. Ankara İdadisi'nde müdürlük görevinde bulunurken öğrencilere pantolon ve yakası kaplı sarı düğmeli yeknesak (birbirine benzer) giysi giydirmiştir(Binbaşıoğlu, 2005: 30).

2-Öğretmenlere ve taşrada çalışan memurlara rehberlik yapması amacıyla “*Rehber-i Tedris ve Terbiye*” adlı iki ciltlik bir eğitim kitabını kaleme almıştır. Bu kitap, Selim Sabit Efendi'nin ve Süleyman Paşazade Sami Bey'in kitabından sonra öğretmen okullarında okutulmuş ve yayımlanmış ilk Pedagoji kitabı olarak da nitelendirilebilir(Binbaşıoğlu, 1995: 55).

3-Musa Kâzım Bey'in iki ciltlik bu eseri aynı zamanda bir “*geçiş dönemi*” kitabı olma özelliğini de taşımaktadır. Kitapta ne tam anlamıyla dinsel ne de tamamıyla bilimsel bir eğitim anlayışı sergilenmiştir. Yazarın zaman zaman batılı kaynaklardan da yararlandığını gösteren anlatımlara rastlanırsa da eserde geleneksel zihinsel eğitimin daha ağır bastığı görülmektedir(Binbaşıoğlu, 1994: 14).

4-Musa Kâzım Bey “*Rehber-i Tedris ve Terbiye*” adlı iki ciltlik eserinin birinci cildinde birçok eğitim konusunu bir araya getirmiş, bu konularla ilgili olarak kısa ve özlü açıklamalarda bulunmuştur. Eserde genel öğretim yöntemleri başta olmak üzere, eğitim bilimleri ve rehberliğe ilişkin bilgilere yer verilmiştir(Binbaşıoğlu, 1992: 16). Bu eser bu hali ile yazıldığı dönemde bir öğretmen için gerekli olan meslek derslerini ve konularını ortaya koymanın yanı sıra, o dönemin pedagojik formasyon anlayışını da yansıtmakta, bu özelliği ile de günümüz eğitimcilerine de ışık tutmaktadır. Aynı zamanda Musa Kâzım Bey'in bu eserinin bir “*öğretmen meslek kitabı*” niteliğini de taşıdığı da söylenebilir.

5-Musa Kâzım Bey, “*Rehber-i Tedris ve Terbiye*” adlı iki ciltlik eserinde ileri sürmüş olduğu görüşleri ile daha ziyade *mantığa dayalı bir pedagoji anlayışı* sergilemiştir. Çünkü o dönemde “eğitimde araştırmalar yapma gelenek ve alışkanlığı” tam olarak yerleşmemiştir. Bu

nedenle Musa Kâzım Bey, genel olarak pedagojik açıdan eğitim ve öğretime dair kendi fikir ve düşüncelerini ifade etmeye çalışmıştır.

6-Musa Kâzım Bey eserlerinde ele aldığı konuları düz bir metin şeklinde noktalama işaretlerine dikkat ederek dile getirmeye çalışılmış, konuların yazımında kullanmış olduğu dilin oldukça sade ve herkesin okuduğunu rahat anlayabilmesi için basit bir düzeyde olmasına azami ölçüde dikkat etmiştir.

7-Musa Kâzım Bey, “*Rehber-i Tedris ve Terbiye*” adlı eserinin ikinci cildinde, anlatmaya çalıştığı her konunun sonunda o konu ile ilgili kısa bir özete yer vermeye çalışmıştır. Bu şekilde konunun bu kısa özet vasıtasıyla okuyucu tarafından daha net bir şekilde anlaşılmasına yardımcı olmayı amaçlamıştır.

8- Musa Kâzım Bey, “*Rehber-i Tedris ve Terbiye*” adlı eserinin ikinci cildinin sonunda metin içerisinde kullanmış olduğu yabancı (Fransızca) kökenli pedagoji ile ilgili kelimelerin Türkçe karşılığını gösteren beş sayfalık bir Lugatça’ya da yer vermiştir. Musa Kâzım Bey’in Galatasaray Lisesi’nin Fransızca öğretim yapan bölümünden mezun olduğu hatırlanacak olursa bu durumun oldukça manidar olduğu kendiliğinden ortaya çıkacaktır.

9-Musa Kâzım Bey, yine “*Rehber-i Tedris ve Terbiye*” adlı eserinin ikinci cildinin sonunda “*Eğitim Tarihi*” üzerinde durmuştur. Eğitim Tarihi’nin öğrenilmesini, öğretmenin ufkunun gelişmesine yardımcı olacağı için önemli görmüş, eğitimde ileri bir seviyeye gelmek için, mutlaka eğitimin tarihinin öğrenilmesini şart olarak kabul etmiştir. Ancak 4 Kasım 1997 tarihinden itibaren eğitim fakültelerinde “*yeniden yapılanma*” düzenlemeleri neticesinde eğitim fakültelerinin ders programlarında Eğitim Tarihi dersine yer verilmemiştir. Bu uygulama sonucunda öğretmenlerimiz ve eğitimcilerimiz, üniversite öğrenimleri sırasında eğitimimizi tarihi derinliği içerisinde öğrenemez hale gelmişlerdir. Böylece Türk eğitim tarihini bilmeyen öğretmen ve eğitimcilerin “meslek bilincinden” yoksun olabilecekleri gerçeği göz ardı edilmiştir. Ayrıca Türk eğitim tarihini bilmeyen yöneticiler ve karar organlarının ülkemiz için yararlı, uygun eğitim politikaları geliştiremeyecekleri de herkesin kolayca tahmin edebileceği bir gerçektir. Bu nedenle yakın zamanlarda bu hatadan dönülmüş ve eğitim fakültelerinin bazı bölümlerinin ders programlarına eğitim tarihi dersi tekrar konmaya başlanmıştır.

10-Musa Kâzım Bey, öğretmenlerin Terbiye ilminin gereklerini öğrenmelerini ve bu ilmin gereklerini mesleki yaşamlarında mutlaka yerine getirmelerini savunan eğitimcilerimizden birisi olma özelliğini de taşımaktadır. Öğretmenlere mesleklerinde başarılı olabilmeleri amacıyla devlete-milletine bağımlı bireyler yetiştirebilmeleri için mutlaka terbiye ilminin gerektirdiği bilgi ve becerilerin öğretilmesinin önemi ve gereği üzerinde durmuştur.

11- Musa Kâzım Bey, her öğrencinin bireysel niteliklerine göre farklı bir eğitim verilmesini önermiş, bu görüşü ile de günümüz eğitim ve pedagoji anlayışında da yer alan çok önemli bir eğitim-öğretim ilkesine göndermede bulunmuştur.

12-Musa Kâzım Bey, öğretmen-ebeveyn ilişkilerinin önemi üzerinde yorum yapan, fikir beyan eden eğitimcilerimizin önde gelenlerden birisidir. Öğretmenlerden öğrencilerinin velileri ile yakın bir ilişki içersine girmelerini, velilerle çocuklarının durumu ile ilgili olarak belirli aralıklar halinde toplantılar yapmalarını istemiştir, böylece günümüz rehberlik uygulamalarında çok önemli bir yer tutan müşavirlik hizmetlerinin önemine dikkat çekmiştir(Şanal, 2002:217–219).

C-Musa Kâzım Bey'in Öğretmenlik Mesleğine İlişkin Görüşleri

Musa Kâzım Bey'e göre öğretmenlik mesleği her şeyden önce ciddiyet gerektiren bir meslektir. Öğretmenler mesleklerini ciddiyetle icra etmeli, mesleklerini bireysel çıkarları için asla araç olarak kullanmamalıdır. Musa Kâzım Bey'in öğretmenlik mesleğinin ciddiyet gerektiren bir meslek olduğuna ilişkin kendi sözleri şu şekildedir(Musa Kâzım, 1310:7–8).

“Bir insan sülûk etmek istediği meslekte ciddiyet göstermez ise ve mesleği vasıta-i maişet ve tefeyyüz bilir ise onun o meslekte terakki ve teşhir-i ilmisi imkân haricidir. ...Kaviyyen bilmiş olarsınız ki ciddiyet üzere çalışmayıp ta yalnız maişet ve tefeyyüz cihetlerini düşünerek iş görmek isteyenler hiçbir vakit tevfiyat-ı samedâniyeye mazhar olamazlar. Tarihte hani yalnız menfaat-ı zâtiyelerine hizmet eden akvâm-ı kadîme-i eâzamın vatanlarına karşı bir hüsn-ü hizmeti sıbkat etmiş midir? Sizin nazar-ı dikkatinizi celb eden Sokrat, Eflatun, Aristoteles, İmam-ı Gazali, Fenelon gibi tâlim ve terbiye mucitlerinin teracüm-i ahvali değil midir? Demek isterim ki tedrisatınızda daima ciddiyet gösteriniz yani rıza-i bariyi tahsil ve ebna-i cinsinize hizmet etmek için uğraşın çalıştığımızı bilfiil ispata say-i gayret ediniz”.

Musa Kâzım Bey'in geçmiş dönemlerde yaşayan ünlü eğitimci ve filozoflardan örnekler vermesinin nedeni olarak, bu eğitimci ve filozofların işlerini ciddiyet üzerine yapmış olmaları ve önemli eserlere imza atmış olmaları gerçeğinin yattığı düşünülebilir. Musa Kâzım Bey, bu konu ile ilgili olarak sadece öğüt vermekle yetinmemiştir. Öğretmen adaylarına, her sabah o gün derste neler yapacaklarını, her sabah ve akşam o gün yapmayı düşündüklerini ne derece yapıp yapmadıklarını düşünmelerini, her gün eksikliklerini gidermeye çalışmalarını, *bugünün işini yarını bırakmamalarını*, yarın anlatacakları dersin bir önceki dersten daha açık ve daha mufassal olması gerektiği gibi hususlara da dikkat etmelerini önermiştir(Musa Kâzım, 1310:8).

Musa Kâzım Bey öncelikle tüm öğretmenlerin terbiye ilmi gereğince öğrenci psikolojisi hakkında bilgi sahibi olmalarının önemi üzerinde durmuştur(Musa Kâzım, 1310:4). Öğretmenler, öğrencilerinin öğrenme düzeyleri ve yetenekleri hakkında yeterli bir bilgiye sahip olabilmeleri için her şeyden önce onları tüm yönleri ile tanımaya çalışmalıdırlar. Çünkü her öğrencinin zekâ, ilgi ve yeteneği birbirinden farklıdır. Bu durum öğretimin merkezine öğrencinin konulmasını, öğrenci merkezli bir öğretimin yapılmasını zorunlu kılmaktadır. Bu gerçekten hareket eden Musa Kâzım Efendi, öğretmenlerden mesleklerinin bilincinde olan bireyler olarak, öğrencileri hakkında bilgi sahibi olmalarının öneminin farkında olmalarını istemiştir. Öğretmenlerin öğrencilerini en iyi tanımasının yolu olarak “*gözlem metodunun*” en yararlı metotlardan birisi olduğunu belirtmiş, okula yeni kayıt olan öğrencilerin belli bir süre kendi hallerine bırakılmasını önermiş öğretmenlerden bu serbest ortam içerisinde onları her yönleri ile gözlemlenmelerini istemiştir. Çocuklar serbest bir ortamda, baskı altında kalmadan kendilerini daha iyi ifade edebilmektedirler. Öğretmenlere bu noktada düşen görev, çocuklara fazla bir şey hissettirmeden onları her yönleri ile tanımaya çalışmaktır(Musa Kâzım, 1310:4). Öğrencisini her yönü ile iyi tanıyan bir öğretmen, hem onların öğrenme düzeyleri ve kapasiteleri hakkında bilgi sahibi olacak, böylece onların neyi, nasıl, ne şekilde öğrenebileceklerini önceden bilecek, hem de onların yaşlarının gerektirdiği özelliklere uygun bir öğretim metodu ve yöntemi tespit ederek bu metot ya da metotları öğretim faaliyetlerinde uygulama imkânını elde edecektir.

Musa Kâzım Bey, öğretmenlere görev bilinci içerisinde mesleklerini sevmelerinin gerekli ve önemli olduğu ifade etmeye çalışmıştır. Öğretmenlere mesleklerini sadece görevleri olduğu için yapmalarını değil aynı zamanda öğretmenlik mesleğini sevmelerini ve öğretmenlik mesleğini severek yapmalarını önerirken öğretmenlerin meslekî kariyerlerinde profesyonel davranış modelleri göstermelerinin gerekliliği üzerinde de durmuştur(Musa

Kâzım, 1310:8). Gerçekten de etkili öğretmenler, göreve dönük, ciddi sınıf davranışına sahip olan fakat öğrencilerin başarısına yardımcı olmak için gerektiğinde esnek davranabilen öğretmenlerdir(Özdemir-Yalın,1998:112). Öğretmen, mesleğin önemine uygun bir biçimde öğretmenlik mesleğine karşı güçlü bir inanç, içten bir bağlılık duygusu geliştirmelidir. Seçtiği mesleğin sürekli bir üyesi olmayı düşünen öğretmenden her şeyden önce davranışlarını bu mesleğin değerler sistemine uydurması istenir. Bunun için öğretmenin mesleğinin toplum içindeki yerini ve etkisini bilmesi ayrı bir önem taşımaktadır(Oğuzkan, 1988: 62).

Musa Kâzım Bey'e göre *iyi bir öğretmende şu temel özelliklerin* bulunması gerekmektedir:

a-Öğretmenler her şeyden önce dindar insanlar olmalıdırlar.

b- Padişaha hürmet ve itaat etmelidirler.

c-Fakirlere yardımcı olmalıdırlar.

d-Dürüst, sözüne güvenilir, misafirperver olmalıdırlar.

e-Temiz giyinmeli, kötülüğe karşı iyilikle yaklaşmalı, israftan kaçınmalı, amirlerinin emirlerine itaat etmeli, büyüklerine saygılı olmalı, boş yere gereksiz biçimde konuşmamalı, sokakta hal ve hareketlerine dikkat etmelidirler.

f-Her şeyden de öte tembel değil çalışkan olmalıdırlar.

g-Görevlerini ihmal etmemelidirler.

h-Derslerine saatinde girip, dersten saatinde çıkmalıdırlar.

ı-Ağırbaşlı ve haysiyetli olmalıdırlar. Musa Kâzım'a göre özellikle bu iki sığfata sahip olmayan bireylerin öğretmenlik yapmaları mümkün değildir. Yapsalar bile bu bireylerin hiçbir başarı elde etmeleri mümkün değildir. Çünkü ağırbaşlı ve haysiyetli olmayan öğretmenler sürekli olarak şiddete başvurmaktağırlar. Bu durumdan öğrenciler olumsuz yönde etkilenmekte, öğretmenlerin başarısızlıkları öğrencilerinin de başarısız olmalarına ve sönük bir kişiliğe sahip bireyler olmalarına neden olmaktadır(Musa Kâzım, 1310:9–12,16–17). Musa Kâzım Bey'in bu ifadeleri devrin sosyal ve siyasal anlayışının maarif alanındaki yansımalarını göstermesi ve bir öğretmende bulunulması uygun görülen özelliklerin neler olduğunu yansıması açısından önem taşımaktadır(Şanal, 2005:143).

Musa Kâzım Bey'e göre öğretmenler, dikkat ve ilgilerinin devamlı olarak öğrencilerinin üzerinde olduğunu onlara yansıtmalıdırlar. Bu durum öğrencinin ilgi ve dikkatinin derse ve öğretmenin kendisine karşı yoğunlaşması için önemlidir. Öğretmenlerin öğrencilerin ilgi ve dikkatlerini kendilerine ve derslerine karşı çekebilmeleri için her şeyden önce öğrencilerini iyi tanımaları gerekmektedir. Bu nedenle öğrencilerin ebeveynleri ile iyi ilişkiler kurmalı ve ebeveynlerden çocukların şahsi özellikleri ile ilgili olarak gerekli bilgileri edinmelidirler. Ayrıca öğrencilerin okuldaki durumları, hal ve hareketleri ile ilgili olarak anne ve babalarını sürekli olarak bilgilendirmelidirler. Örneğin bir öğrencinin okula gelmemesi durumunda öğretmenler, okulun görevlisini o çocuğun evine göndererek çocuğun neden okula gelmediğini öğrenmelidirler. Eğer çocuk, doktor gerektirecek kadar hasta ise doktorun çağırılması konusunda öğretmenler anne-babaya yardımcı olmalıdırlar. Çocuğun hastalığı okula devam etmesini engelliyorsa öğretmenler iki günde bir sınıf başkanını bu çocuğun evine göndererek bu süre içerisinde derste anlatmış olduğu konuların bir özetini sınıf başkanı vasıtasıyla o hasta çocuğa göndermelidirler. Ayda bir kez ebeveynler ile biraraya gelerek onları çocuklarının ders durumu hakkında bilgilendirmelidirler ve onlardan da çocuklarının evde çalışıp çalışmadıklarını öğrenmelidirler. Okulun bulunduğu beldede, kazada çiçek gibi bulaşıcı hastalık görüldüğü vakit velileri, bu hastalıklara karşı neler yapılması gerektiği konusunda aydınlatmalıdırlar. Eğer veliler çocuklarını okula göndermeyip aile bütçesine yardım için bir işe gönderirlerse öğretmenler, ebeveynlere bu durumun ileride yol açacağı

zararları, çocuğun ileride duyacağı üzüntü ve ezikliği düzgün ve nazik bir üslup ile anlatarak onları eğitimin önemi ve eğitilmiş insanın devletin ve milletin yönetiminde oynayacağı rolün önemi hususunda ikna etmelidirler. Derslerine çalışmayan öğrencilerin velileriyle görüşüp evlerinde çocuklarının ders çalışmalarına yardımcı olmalarını istemelidirler. Derslerinden, hal ve hareketlerinden memnun oldukları öğrencilerinin velilerine çeşitli pusula, mektup gibi yazılar yazarak onları çocuklarının bu özellikleri hakkında bilgilendirmelidirler(Musa Kâzım,1310: 15). Musa Kâzım Bey'in yukarıda belirtilen görüşlerinin bir kısmının günümüz eğitim uygulamalarında da yerinin olduğu söylenebilir. Öğretmenler, bu mesleğin elamanı olarak, toplumla doğrudan doğruya ilişki içerisinde bulunmaktadır. Aile üzerindeki kuvvetli ve ani etkileri, ana-babalarla doğrudan ya da çocukları yoluyla yakın ilişkileri nedenleriyle öğretmenler, halkla ilişkilerde en önemli halkayı teşkil etmektedirler. Yönetici personelin çevreyle ve ailelerle iyi ilişkiler kurması kısmen görevlerinin gereğidir. Ama öğretmenlerin yapmış oldukları öğretim etkinlikleri, kendiliğinden çevreyle ilişkide bulunmalarını gerektirmektedir. Bu ilişki sayesinde ana-babalar, mesleğine bağlı öğretmeni tanıma fırsatını elde ederler ve takdirlerini öğretmene iletirler. Böylece öğretmenin görev yaptığı okulu var güçleriyle destekleyerek böyle bir öğretmen sayesinde okula ve okul idaresine de yardımcı olmuş olurlar(Alıcıgüzel, 1979:200–201).

Musa Kâzım Bey, bir öğretmenin eğitim-öğretim faaliyetinde başarılı olabilmesi için günde ortalama *üç-dört saat ders çalışmasını* şart olarak ileri sürmüştür. O'na göre insanlar, önceden öğrenmiş oldukları bilgileri eğer kullanmazlarsa yavaş yavaş unutmaya başlarlar. Öğretmenler, öğrencilikleri esnasında kendilerine öğretilenleri memuriyetleri zamanında gözden geçirmezlerse kısa bir süre sonra bu bilgileri unuturlar. Böyle bir kişi değil öğretmenlik, öğrencilik dahi yapamaz hale gelir. İşte bu sıkıntının önüne geçebilmek amacıyla Musa Kâzım Bey, öğretmenlerin bir öğrenci gibi günde ortalama en az üç-dört saat ders çalışmalarının gereği üzerinde durmuş ve öğretmen adaylarına bu amaçla şu sözleri söylemiştir(Musa Kâzım, 1310:5):

“Malumdur ki seneler geçtikçe insanın kuvve-yi hafızası tedennî ve tenâkıs eylemekte ve evvelce zabt ve hıfz eylediği şeyleri yavaş yavaş gaib etmeye başlamaktadır. Binâberîn siz mektepte okuyacağınız ulûm ve funûnu memuriyet zamanında gözden geçirmeyecek olur iseniz bir müddet-i kaile zarfında hepsini unutup bulunacağınız mektepte değil muallimlik, şakirdlik bile edemeyecek bir hale gelirsiniz. Herkesin gözüne çaracak bu mahzurun önünü almak üzere sizin günde laâkal üç dört saat hususi olarak mesleğinize ait ulûm ve funûnla iştigâl eylemeniz begayet matlûb ve mültezemdir.”

Bir öğretmenin öğreteceği konu alanı ile ilgili bilgi ve becerileri iyi bilmesi ve yaşam-boyu öğrenmeye katılarak kendi alanı ile ilgili bilgi birikimini güncelleştirmeye çalışmasının günümüz pedagoji anlayışında da önemli bir yerinin bulunduğu düşünülecek olursa, Musa Kâzım Bey'in bu görüşünün önemi kendiliğinden ortaya çıkacaktır. Çünkü öğretmenin temel görevi öğretmeyi sağlamaktır. Öğretmenlerin bu görevi yerine getirebilecek mesleki niteliklere sahip olmaları şarttır. Öğretmenin mesleki niteliği genel kültür, konu alanı bilgisi ve öğretmenlik meslek bilgi ve becerilerine bağlıdır. Bir öğretmenin kişilik özellikleri ne kadar olumlu olursa olsun bu özelliklere sahip olmadığı takdirde etkili bir öğretmen olabilmesi mümkün değildir. Öğretmenin temel görevi, öğrencinin sosyalleşmesini sağlaması ve toplumsal kültürü öğrenciye aktarmasıdır. Bu görevini başarıyla yerine getirebilmek için içinde yaşadığı toplumu, kültürel özellikleri ile birlikte tanınması gerekir. Yine öğretmenler kendi verdikleri dersin içeriğini iyi bilmeli, o konu ile ilgili yeni gelişmeleri yakinen takip

etmelidirler. Ayrıca öğrencilerden gelen soruları cevaplayabilmek için gerekirse araştırma yaparak bilgilerini geliştirmelidirler(Erden, 1998: 43–44;Şanal, 2005:141).

Musa Kâzım Bey, öğretmenlerin maaşlarından arttırdıkları paralar ile kitap almalarının, almış oldukları bu kitaplar ile evlerinde kendilerine ait bir kütüphane kurmalarının, eğitim bilimi ve öğretim yöntemleri ile ilgili kitap ve yayınları takip ederek bu yayınları temin etmelerinin önemi üzerinde de durmuştur. Öğretmenlerin boş vakitlerinde bol bol kitap okumalarının faydalı olacağını belirtmiş, bu amaçla onlara ceplerinde birer kitap taşıyarak boş kaldıkları zaman bu kitabı açıp okumalarını önermiştir. Bu tür davranışları ile öğretmenlerin öğrencilerine model olacaklarını da ifade etmiştir(Musa Kâzım, 1310:6; Şanal, 2005:141).

Musa Kâzım Bey, öğretim faaliyeti esnasında öğretmenlerin *tümevarım, tümdengelim, bilinenden-bilinmeyene* gibi öğretim ilke ve yöntemlerini kullanmalarını faydalı görmüştür. Özellikle tümevarım ve tümdengelim yöntemleri üzerinde durmuş, derslerin nitelik ve içeriğine uygun gelmek koşuluyla bu yöntemlerden yararlanılmasını istemiştir. Musa Kâzım Bey, tümevarım yönteminin önemi ile bu yöntemin hangi derslerin öğretiminde kullanılabileceğini şu sözleri ile dile getirmiştir(Musa Kâzım, 1313: 23):

“İnsan herhangi işe teşebbüs ederse etsin evvelâ yapacağı işi bir takım aksâma ayırmalı ve o işin bir kısmı ele veyahut nazar-ı tetkîke alındıktan sonra aksâm-ı sâire muvakkaten bir tarafa bırakılmalıdır. Her kısım münavebe ile ayrı ayrı nazar-ı dikkate alındığı takdirde o işte hüsn-i muvaffakiyet görmemek kabil değildir. İntizâ’da bir noktaya dikkat edilmek lazımdır. Yani taksimâtta pek ileri varılmamalıdır. En mühim bir iş yine mebdâ, vasat ve intiha namıyla üç kısma ayrılmalıdır. Ulûm-ı riyaziye ve ulûm-ı tabiîyede aksâmın tekessürü tabiîdir.”

Musa Kâzım Bey, öğretmenlerin, bilhassa tümevarım yöntemine başvurarak ders anlatırlarken nelere dikkat etmeleri gerektiğini şu sözleri ile dile getirmiştir(Musa Kâzım, 1313: 25):

“Bir ilmin tedrîsiyle mükellef olan muallim intizâ usûlüyle şakirdanın mükilâtını hal ve tamîm usûlüyle ilmin ibâret bulunduğu mebhâis-i muhtelifesini manâsip ve hatırda kalacak bir tertipte vâz’ etmeli ve şakirdâna o ilimden evvelâ bir fikr-i husûsi ve en nihayet bir fikr-i umûmi verilmelidir.”

Musa Kâzım Bey, öğretmenlerin eğitim-öğretim faaliyeti esnasında takip etmeleri gereken öğretim ilkelerinin neler olduğunu aşağıda verilen başlıklar halinde açıklamaya çalışmıştır:

1-Öğretim aklî olmalıdır. Öğretmenler derste her ne öğretecekler ise öğretecekleri konuların akla dayalı ve akıl ürünü olmasına dikkat etmelidirler. Öğretecekleri konuları delilleri ile birlikte ispat ederek veya çeşitli benzetmelerde bulunarak anlatmaya çalışmalıdırlar.

2-Tedris, âlat ve edevâtla izâh ve tefsîr edilmelidir. Musa Kâzım Bey, bu isteğini şu sözleri ile dile getirmiştir(Musa Kâzım, 1313: 39–40):

“Mevhûmât şakirdânın düşmanıdır. Şakird görmediği ve anlamadığı şeye çalışmaz. Meselâ Almanya haritası tahtaya tersîm edilmezse Almanya hükümetine dair şakirdâna yazdırılan şeylerin hiçbir faydası görülmez. Şakird, yazdırılan şeyi yazdığı vakit anlayamazsa sonra hiç anlayamaz. Şakird anladığını sever ve anladığını mütâlaâ eder. Anlamadığı şeyi körü körüne ezberler... Her dersin bir aleti, tasavvur ve imâl olunabilir. Hendese ve hesap dersleri mutlaka âlât-ı mahsusaya muhtaç değillerdir.”

Musa Kâzım Bey, kendisi Kastamonu’da öğretmenlik yaparken öğrencilere derste kullanacakları öğretim araç ve gereçlerini kendilerine yaptırdığını da belirterek bu konuya vermiş olduğu önemi açıklamıştır.

3-Tedris, basit ve muhtasar olmalıdır. Bu kısa cümleden de anlaşılacağı üzere konular, öğrencinin anlayabileceği düzeyde kolaydan zora doğru bir sıra ile öğretilmelidir(Musa Kâzım, 1313: 39–40).

4-Tedris, tahlilî ve terkipî olmalıdır. Öğretmenler anlatacakları konuları parçalara ayırarak bir plan dâhilinde anlatmaya çalışmalıdırlar. Yani bir merdivenin basamağı gibi konuları çeşitli kısımlara ayırarak ve her bir kısım arasında bağlantı kurarak anlatmaya özen göstermelidirler. Musa Kâzım Bey, bu yöntemin öğrencilere sağlayacağı yararı şu sözleri ile dile getirmeye çalışmıştır(Musa Kâzım, 1313: 42):

“Bir hakikati anlamak ve bir müşkülü halletmek için *tahlil* ve *terkip* iki kuvvetli vasıta. Şakirdân mektepte tahlil ve terkip tariklerinde kesb-i maharet ederlerse vâsil olacakları mâkâmâtın her türlü müşkülâtını bertaraf etmeye muvaffak olacaklarına bit-tecrübe sabit olunmuştur... Muallim dersin esnasında tahlil ettiği kavaid ve kavanîni terkip etmeyince dershaneden çıkmamalıdır. Her derste terkip ve tahlil kaidelerine müracaat etmeli ve nasıl müracaat ettiğini de şakirdâna göstermelidir ki, onlar da tahlil ve terkip nedir anlasınlar.”

5-Tedris, yavaş ve mükerrer olmalıdır. Öğretmenler, o günkü derse başlamadan önce mutlaka bir önceki günün dersini tekrar ederek o dersi öğrencilere de tekrar ettirmelidirler. Daha sonra o gün anlatacakları konu ya da konuları önce kendileri bir veya birkaç kez anlatmalı daha sonra da öğrencilerin anlayıp anlamadıklarını kontrol etmek için onlara anlattırmalıdırlar. Burada öğretmenlerin dikkat etmeleri gereken en önemli husus, öğretim faaliyeti esnasında aceleci olmamaları, konuları yavaş yavaş öğrencilerin anlayabileceği bir tarzda anlatmalarındır(Musa Kâzım, 1313: 43).

6-Tedris, ameli olmalıdır. Musa Kâzım Bey, teorik bilgiler ile pratik uygulamaların iç içe olmasını önermiştir. Gerekli görülen durumlarda öğrencilerin derse aktif olarak katılımını sağlamak amacıyla onlara bazı görev ve sorumluluklar verilmelidir. Öğrencilere verilecek bu görev ve sorumlulukların onların rahatlıkla yerine getirebilecekleri bir tarzda olmasına dikkat edilmelidir (Musa Kâzım, 1313: 44).

7-Tedris, diyanet ve ahlâka müstenit olmalıdır. Öğretmenler, her dersin sonunda o dersle ilgili ahlâki ve dinî bazı sözler söylemeli veya örnek olayların anlatımına yer vermelidirler(Musa Kâzım, 1313: 45).

8-Tedris, mürettep ve muntazam olmalıdır. Öğretmenler ders esnasında anlatacakları konuları birbirlerine bağlantılı olarak anlatmalıdırlar. Bunun için öğretmenlerin o dersten önce ön hazırlık yapmaları gerekmektedir. Derse hazırlık yapmadan giren bir öğretmen, neyi, ne zaman ve nasıl anlatacağına tam olarak karar veremez. Bu durumda öğrencilerin karşısında mahcup duruma düşebilir. Bunun önüne geçebilmek için öğretmenler her dersten önce o dersle ilgili olarak bir ön hazırlık ve ön çalışma yapmalıdırlar(Musa Kâzım, 1313: 45–46).

9-Tedris, fasih ve nazar-ı dikkati câlib olmalıdır. Öğretmenler, öğretim faaliyeti esnasında açık ve net bir dil kullanmalıdırlar. Kullanmış oldukları kelime ve terimlerin öğrencilerin anlayabilecekleri nitelikte olmasına dikkat etmelidirler. Özellikle Tarih, Coğrafya, Lisan, Ahlâk, Ulûm-ı Tabiiye derslerinde öğretmenler, kullanacakları dilin anlaşılır ve açık olmasına azami ölçüde özen göstermelidirler(Musa Kâzım, 1313: 46).

10-Tedris, tashihâta müstenit olmalıdır. Öğretmenler gelişmeye açık, meslekî bilgi açısından yeterli, kendi kendilerini eleştirebilen ve özgüvene sahip, azimli ve sabırlı bir karaktere sahip bireyler olmalıdırlar. Musa Kâzım Bey, bu konudaki görüşlerini şu cümleleri ile dile getirmiştir(Musa Kâzım, 1313: 47):

“Muallim günden güne nevâkısını ikmâl çalışmalıdır. Muallim ertesi dersi evvelki dersinden daha açık, daha faydalı ve daha mufassal olmalıdır. Muallim her gün tecrübe etmeli ve bir senenin tecâribini ertesi sene tedrisâtında mevki-i icraya koymalıdır.”

11-Tedris, suâl ve cevap tarzında olmalıdır. Musa Kâzım Bey, özellikle okula yeni başlayan öğrencilere yeni bilgilerin öğretiminde soru-cevap yönteminin kullanılmasının daha yararlı olacağını ifade etmiştir. Sorulacak soruların açık ve net olmasına, öğrencilerin kolaylıkla anlayabileceği düzeyde olmasına dikkat edilmelidir. Bu yöntem, öğretmenin formüle ettiği soruları öğrencilerin sözel olarak yanıtlamalarına dayanan bir öğretim yöntemidir. Bu yöntemde iyi bir öğretmen neyi, ne zaman ve kime soracağını bilmeli, ayrıca öğrencilerini de belli bir çerçeveye içinde tutmalıdır. Yine öğretmen soruları ile öğrencilerin yalnızca hatırlama ile yanıt vermelerini değil, düşüncelerini de sağlamalıdır. Sorular öğrencilerin kendi bilişsel yeteneklerini kullanmalarına olanak hazırlamalıdır. İyi bir soru sorma tekniği öğrencilerin düşüncelerine, değerlendirmelerine ve yaratıcılıklarına olanak sağlamalıdır(Küçükahmet, 1986: 40). Bu nedenle Musa Kâzım Bey, soru-cevap yönteminin üst sınıflarda öğretmenler tarafından rahatlıkla kullanılabilmesini belirtmeyi de ihmal etmemiştir(Şanal, 2002:209).

12-Tedris, iktidar-ı şakirdân ile mütenasip olmalıdır. Musa Kâzım Bey, eğitim-öğretim hizmetlerinin mutlaka öğrenci merkezli olmasını ve öğrencinin özelliklerinden hareket edilmesini önemli bir koşul olarak kabul etmiş ve bu isteğini şu sözleri ile dile getirmiştir(Musa Kâzım, 1313: 49):

“Verilecek ders şakirdânın istidât ve iktidarına göre olmalıdır. Muallim şakirdânı daima hiçbir şey bilmez gibi farz etmeli ve en kolay bir şeyi kemal-i dikkatle söyleyip anlatmalıdır.”

Musa Kâzım Bey, öğretmenlerin öğretim faaliyetlerinde uymaları gereken ilkelerin neler olduğunu belirttiikten sonra yukarıda zikredilen öğretim ilke ve yöntemlerine ek olarak altı tane daha öğretim yönteminin var olduğunu ifade etmiştir. Bu yöntemler şunlardır:

- a-Usûl-i İnfirâdiye,
- b- Usûl-i İçtimâiye,
- c- Usûl-i İştirâkiye,
- d- Usûl-i İçtimai-i İnfirâdiye,
- e- Usûl-i İçtimai-i İştirâkiye,

f-Usûl-i İçtimai-i İnfirâdiye-i İştirâkiye yöntemleridir. Musa Kâzım Bey bu yöntemlerden ilk üçüne “usûl-i basita”, son üçüne de “usûl-i mürekkebe” de denilebileceğini belirtmiştir(Musa Kâzım, 1313: 50–51).

Usûl-i infirâdiye yöntemi, öğretmenin okuldaki bütün öğrencilere tek tek ders vermesine dayalı bireysel öğretim yöntemidir. Bu bireysel öğretim yöntemi öğrenci sayısının az olması durumunda faydalı iken okulun kalabalık olması durumunda bu yöntemin uygulanması mümkün görülmemektedir(Musa Kâzım, 1313: 51–52).

Usûl-i içtimâiye yöntemi, öğrenci sayısının 75 olması durumunda öğrencilerin 25’li üç şubeye ayrılarak öğretmenin sırayla her üç şubeye ders anlatması yöntemidir. Bu yöntemde her bir şubenin zekâ, yetenek ve öğrenme düzeyleri birbirine yakın olan öğrencilerden teşekkül edilmesine özen gösterilmelidir. Okulda disiplinin sağlanabilmesi için mutlaka bir mübassırın bulundurulması da gerekmektedir(Musa Kâzım, 1313: 52–53).

Usûl-i iştirâkiye yöntemi, öğretmenin dersleri iyi olan öğrenciler arasından bir veya birkaç muavin seçmesi, önce seçmiş olduğu bu muavinlere o günkü anlatacağı konuları öğretmesi, daha sonra bu muavinleri öğrenmiş oldukları konuları diğer öğrencilere anlatmaları için sınıflara göndermesine dayalı öğretim yöntemidir. Bu yöntemde öğretmenler muavinlerin anlatmış oldukları konuların diğer öğrenciler tarafından anlaşılıp anlaşılmadığını kontrol etmek amacıyla sınıflara giderler ve öğrencilerden gelecek soruları cevaplarlar. Musa Kâzım Bey’e göre Usûl-i iştirâkiye yöntemi Hindistan ve Roma’da icat olunup oradan Fransa’ya ve

intikal olarak da Amerika'ya kadar sirayet eden öğretim yöntemidir. Bu yöntemde öğretmenlerin karşılaşabilecekleri en önemli sorun, muavinlik yapabilecek yeterli kalite ve miktarda öğrencinin bulunamamasıdır(Musa Kâzım, 1313: 54).

Usûl-i içtimâi-i infirâdiye yöntemi, o dönemde idadilerde uygulanan ve sınıf sistemine dayalı olan bir yöntemdir. Bu yöntemde öğretmenler, her bir sınıfta derslerini muavin kullanmaksızın kendileri anlatırlar. Bu yöntemin uygulanmasından istenilen başarının elde edilebilmesi için sınıflardaki öğrenci sayısının elliye geçmemesi gerekmektedir(Musa Kâzım, 1313: 53–54).

Usûl-i içtimâi-i iştirâkiye yöntemi, okul mevcudunun 50 öğrenciyi aşması durumunda öğrencilerin ilgi ve yeteneklerine göre sınıflara ayrılması yöntemidir. Bu yöntemde, öğretmenlere muavinler yardımcı olmaktadır. Öğretmenler o gün anlatılan herhangi bir konuyu hangi sınıf anlamamışsa o sınıfa o konuyu anlatırlarken diğer sınıflara dersleri muavinler anlatmaya devam ederler. Ancak muavinler bu yöntemde, yazı, ibare ve ezber gerektiren bazı derslere öğretmenin adına ona yardımcı olarak girerler. Öğretime dayanan diğer dersleri her bir şubeye öğretmenin kendisi anlatmaktadır(Musa Kâzım, 1313: 54–55).

Usûl-i içtimâi-i infirâdiye-i iştirâkiye yöntemi ise Musa Kâzım Bey'in her öğretmene tavsiye ettiği bir yöntemdir. Bu yöntemde okullar yine şubelere ayrılmıştır. Öğretmenlere yine muavinler bazı derslerin öğretiminde yardımcı olmaktadır. Ancak öğretmenler bu yöntemde en tembel olan şubelerin derslerini yürütürlerken muavinler de daha iyi sınıfların derslerine girmektedirler. Öğretmenler muavinlere önceden sınıflarda anlatacakları konuları öğretmektedirler. Böylece muavinler öğretmenlerden öğrenmiş oldukları dersleri sınıflarda anlata anlata pekiştirme fırsatını bulmaktadır(Musa Kâzım, 1313: 56).

Musa Kâzım Bey, öğrencilerde bedensel gelişimin istenilen yönde olabilmesi için öncelikle beden sağlığının yerinde olmasını ve beden sağlığına önem verilmesini istemiştir. Sıcak zamanlarda sınıfların pencerelerinin mutlaka açılarak havalandırılmasını, okul bahçesinin günde iki kez sulanmasını, okulun lavabo ve tuvaletlerinin her gün düzenli bir şekilde temizlenmesini, ayda en az bir kez sınıfların cam ve pencerelerinin silinip temizlenmesini ve yıkanmasını beden ve çevre sağlığı için önemli görmüştür. Musa Kâzım Bey bununla da yetinmemiş aşularını tam olarak yaptırmayan öğrencilerin kesinlikle okula kayıtlarının yapılmamasını istemiş ancak bu şekilde olası bulaşıcı hastalık salgınının önüne geçilebileceğini belirtmiştir. Ayrıca öğretmenlerden öğrencilerini cereyana kapılmaları, terli iken su içmemeleri konusunda sürekli olarak telkin etmelerini istemiştir(Musa Kâzım, 1310: 32).

Musa Kâzım Bey, öğrencilerin yaratıcılık yeteneklerinin mutlaka geliştirilmesini ve öğrencilerin yaratıcı bir düşünce sistemine sahip bireyler olarak yetiştirilmesini ön koşul olarak kabul etmiştir. Bu amaç doğrultusunda öğrencilerin mutlaka hayal kurabilme yeteneğine sahip bireyler olmalarının gereği üzerinde durmuş, ancak kurulan hayallerin yapılması mümkün olan şeylerle ilgili olmasının önemini ve gerekliliğini ifade etmiştir. Çünkü hayal, *yaratıcılığın temelinde* yer almaktadır. Musa Kâzım Bey'e göre Mimar Sinan'a o muhteşem eserleri yaptıran güç, onun, hayal kurabilme ve hayallerini gerçekleştirebilme yeteneğidir. Yine hayal *küçük çocukların bir oyuncağı* niteliğindedir. Çocuklar hayal güçleri ile bir oyuncak bebeği gelin, bir sopayı at, sandalyeyi araba, kulübeyi saray olarak kabul ederek hem kendi kendilerini eğlendirmiş olurlar hem de yaratıcılıklarının gelişmesine katkıda bulunurlar. Musa Kâzım Bey, hayal gücünün öğrenciye hangi derslerde daha fazla yardımcı olabileceğini şu sözleri ile dile getirmiştir(Musa Kâzım, 1313: 37–38):

“Hayal farziyatın hüsn-i intihabında fevkâlâde yardım eylediğinden dolayı hikmet ve cebir gibi ulûm ve fûnûnla iştigâl edenlere hayalîn vücudu faydadan hâli değildir. Hayal

ve tasavvurla fehm ve idrâki mümkün olmayan tarifât ve izahata mev’hûmât namı verilir.”

Musa Kâzım Bey, ahlâki gelişim ile ilgili olarak, öğretmenlerin öğrencilere model olması gereği üzerinde durmuştur. Bunun için öncelikle öğretmenlerin sağlam bir kişilik yapısına ve ahlâki gelişime sahip olmalarını istemiş, öğretmenlerin söyledikleri sözler ile göstermiş oldukları davranışlar arasında tutarlılık olmasını önemli bir ön koşul olarak kabul etmiştir(Musa Kâzım, 1310: 9).

SONUÇ

Galatasaray Sultanisi'nin (Lisesinin) Fransızca bölümünden mezun olan, maarifin çeşitli kademelerinde öğretmenlik ve yöneticilik yapma başarısını gösteren Musa Kâzım Bey, teorik alandaki bilgilerini pratikte de uygulama imkânını bulan ve Osmanlı eğitiminin batılılaşmasında, eğitim-öğretim yöntemlerinin çağdaşlaşmasında önemli hizmetlerde bulunmuş bir eğitimci ve yönetici olarak eğitim tarihimizdeki yerini alan eğitimcilerimizden birisidir. Musa Kâzım Bey iki ciltlik “*Rehber-i Tedris ve Terbiye*” adlı bir eser yazmış ve yazmış olduğu bu eseri de Ankara İlköğretmen Okulu'nda ders kitabı olarak okutmuştur. Bu iki ciltlik eserinde Musa Kâzım Bey genel öğretim yöntemleri başta olmak üzere, eğitim bilimleri ve rehberliğe ilişkin eğitim konusunu bir araya getirmiş, bu konularla ilgili olarak kısa ve özlü açıklamalarda bulunmuştur. Eserin bu hali o devrin pedagojik formasyon anlayışını yansıttığı da söylenebilir. Musa Kâzım Bey, bu iki ciltlik eserinde öğretmenlik mesleğine ve bir öğretmende bulunması gereken özelliklerin neler olması gerektiğine dair konulara da yer vermiş, bu nedenle de bu çalışma ağırlıklı olarak Musa Kâzım Bey'in “*Rehber-i Tedris ve Terbiye*” adlı çalışmasında yararlanılarak inşa edilmiştir.

KAYNAKÇA

- ALICIGÜZEL, İzzettin (1979), *İlk ve Orta Dereceli Okullarda Öğretim*, İnkılâp ve Aka Kitapevleri, Yelken Matbaası, İstanbul
- AKYÜZ, Yahya (1982), “Sosyo-Kültürel Ortamda Öğretmen, Toplumumuzda Öğretmen Halk İlişkileri”, *Milli Eğitim*, **56**: 41–44.
- BİNBAŞIOĞLU, Cavit (1992), “Türkiye’de Öğretmen Yetiştiren Okul ve Kurumlarda “Meslek Dersleri” ve Bunların Öğretim Yöntemlerinin Tarihsel Gelişimi-I”, *Çağdaş Eğitim*, **176**: 16–21.
- BİNBAŞIOĞLU, Cavit (1994), “İkinci Meşrutiyetten Önce Öğretmen Okullarında Okutulan Eğitim Bilimleri Derslerine İlişkin Kitaplar”, *ABECE*, Ocak, **89**: 12–15.
- BİNBAŞIOĞLU, Cavit (1995), *Türkiye’de Eğitim Bilimleri Tarihi*, M.E. B. yayını, İstanbul.
- BİNBAŞIOĞLU, Cavit (2005), *Türk Eğitim Düşüncesi Tarihi*, Ana Yayıncılık, Ankara.
- BİNBAŞIOĞLU, Cavit (2009), *Başlangıçtan Günümüze Türk Eğitim Tarihi*, Anı yayıncılık, Ankara.
- ÇELİKTEN, Mustafa.- Şanal, Mustafa-Yeni, Yeliz (2005), “Öğretmenlik Mesleği ve Özellikleri” *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2005/2:207–237.
- ERDEN, Münire (1998), *Öğretmenlik Mesleğine Giriş*, Alkım yayınları, İstanbul.
- GÜNDÜZALP, Fuat (Tarihsiz), *Öğretmen Meslek Kitapları Kılavuzu, Arap Harfleriyle Basılmış 257 Eserin İzahlı Bibliyografyası*, (Basılmamış Eser).
- KARAGÖZOĞLU, Galip (2003), “Eğitim Sistemimizde Öğretmen Yetiştirme Politikamıza Genel Bir Bakış”, *Eğitimde Yansımalar: VII. Çağdaş Eğitim Sistemlerinde Öğretmen Yetiştirme Sempozyumu*, Cumhuriyet Üniversitesi Kültür Merkezi, Sivas:10–12.

AKADEMİK BAKIŞ DERGİSİ

Sayı: 26 Eylül – Ekim 2011

Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi

ISSN:1694-528X İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi, Türk Dünyası

Kırgız – Türk Sosyal Bilimler Enstitüsü, Celalabat – KIRGIZİSTAN

<http://www.akademikbakis.org>

- KÜÇÜKAHMET, Leyla (1986), *Öğretim İlke ve Yöntemleri*, A. Ü. Eğitim Bilimleri Fakültesi Yayınları, No:152, Ankara.
- MUSA KÂZİM (1310), *Rehber-i Tedris ve Terbiye*, Birinci Kısım, Kasbar Matbaası, İstanbul.
- MUSA KÂZİM (1313), *Rehber-i Tedris ve Terbiye*, İkinci Kısım, Kasbar Matbaası, İstanbul.
- OĞUZKAN, A. Ferhan (1988), *Öğretmenliğin Üç Yönü*, Kadioğlu Matbaası, Ankara.
- ÖZDEMİR, Servet-Halil İbrahim Yalın (1998), *Her Yönüyle Öğretmenlik Mesleği*, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara.
- ÖZTÜRK, Cemil (2001), “21. Yüzyılın Eğitinde Türkiye’de Öğretmen Yetiştirme”, *21. Yüzyılda Eğitim ve Türk eğitim Sistemi*, Sedar Eğitim araştırma Yayıncılık Ltd. Şti. İstanbul:223–224.
- ŞANAL, Mustafa (2002), *Türkiye’de Öğretmen Okullarında Okutulan Meslek Dersi Kitaplarının Pedagogik Açından Değerlendirilmesi (1848–1918)*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara:1–537.
- ŞANAL, Mustafa (2003a), “Osmanlı Devleti Öğretmen Okulları Programlarında Öğretmenlik Meslek Dersleri”, *Akademik Araştırmalar*, İstanbul, **15**: 53–77.
- ŞANAL, Mustafa (2003b), “Tarihsel Süreç İçerisinde Osmanlı Devleti’nde İlköğretime Erkek Öğretmen Yetiştiren Kurumların Doğuşu ve Gelişimi”, *Eğitim Araştırmaları*, Ankara, **10**: 116-122.
- ŞANAL, Mustafa (2005), “Yenileşme Dönemi Eğitimcilerinin Öğretmenlik Mesleğine Bakışları”, *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, **18**: 137–154.
- YÜCEL, Hasan Ali (1938), *Türkiye’de Orta Öğretim*, Devlet Basımevi, İstanbul.